

НАЦИОНАЛНА УСТАНОВА
ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА СПОМЕНИЦИТЕ
НА КУЛТУРАТА И МУЗЕЈ – БИТОЛА

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ

БР. 20

БИТОЛА

2017

**ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ БР. 20 НА
Н.У. ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА СПОМЕНИЦИТЕ
НА КУЛТУРАТА И МУЗЕЈ – БИТОЛА**

Издавач:

НУ Завод и музеј Битола

За издавачот:

д-р Александар Литовски

Претседател на редакциски одбор:

д-р Мери Стојанова

Технички секретар:

м-р Јове Парговски

Членови на редакциски одбор:

Надежда Георгиева

м-р Ристо Палигора

Енгин Насух

Владо Ѓоревски

Лектор: Стево Гадовски

Тираж: 300

СОДРЖИНА

Александар ЛИТОВСКИ ПРИЛОГ ЗА ЖИВОТОТ НА ВАСИЛ КОРАИЦОВСКИ, БОРЕЦ ОД ЕГЕЈСКИОТ ДЕЛ НА МАКЕДОНИЈА.....	1
Роберто ТРАЈКОВСКИ ГЕРМАНСКАТА НАДВОРЕШНА ПОЛИТИКА СПРЕМА МАКЕДОНИЈА (1878-1944 ГОДИНА).....	13
Станимир СТАНЕВ, ПРЕСВРТОТ ВО СУДБИНАТА НА ЕДЕН БУГАРСКИ ВОЛНИК-АНТИФАШИСТ ЗАПОЧНАЛА ВО БИТОЛА.....	22
Васко ГИЧЕВСКИ АНАЛИЗА НА НЕКОЛКУ АСПЕКТИ ОД ПОЕДИНЕЧНИОТ ФИСКАЛЕН ПОПИСЕН ДЕФТЕР ЗА БИТОЛСКАТА НАХИЈА 1467-1468.....	30
Никола МИНОВСКИ ПРЕСТОЈОТ НА ЃОРЃИ СУГАРЕВ, ВО МЕСЕЦ МАРТ 1906 ГОДИНА, ВО КИЧЕВИЈАТА.....	37
Александар СИМОНОВСКИ ПОЛИЦИСКОТО ДОСИЕ НА МИЛИВОЈ ТРБИЌ КАКО ИЗВОР ЗА ПРОУЧУВАЊЕТО НА НЕГОВИОТ ЖИВОТ И НЕГОВОТО ДЕЛО.....	44
Рубинчо БЕЛЧЕСКИ ПРИЛЕПЧАНИ, ПРИЛЕП И ПРИЛЕПСКО ВО „КРВАВАТА“1942.....	52
Габриела ТОПУЗОВСКА СОСТОЈБИТЕ ВО ЗДРАВСТВОТО ВО НРМ (1945-1965).....	64
Мери СТОЈАНОВА НАРОДНИТЕ ВЕРУВАЊА ЗА ВАМПИРИ ВО БИТОЛСКО, ПОВРЗАНИ СО ТРАГИЧНИТЕ НАСТАНИ ОД ПРВАТА СВЕТСКА ВОЈНА.....	73
Горан ВАСИЛЕСКИ ЕТНОКОРЕОЛОШКИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ОРАТА ОД ЕТНИЧКИОТ ПРЕДЕЛ СТРУШКО ПОЛЕ	80
Стојанче КОСТОВ НАРОДНИТЕ ОРА ВО ФИЛМУВАНИТЕ ВИДЕОЗАПИСИ НА НАЦИОНАЛНИОТ ФИЛМСКИ ФОНД НА КИНОТЕКА НА МАКЕДОНИЈА.....	92
Драгица ЧЕКОРОВСКА КОПАНИЧАРИТЕ ОД ЗЗН „СТАРИ ЗАНАЕТИ“ ОД НЕГОТИНО.....	99
Лилјана МАКАРИЈОСКА ЗА РАСТИТЕЛНИОТ СВЕТ ВО МАКЕДОНСКАТА ТРАДИЦИОНАЛНА КУЛТУРА.....	109

Слободан СТОЈКОСКИ СРЕДНОВЕКОВНО КОПЈЕ ОД ЈЕНИ ЦАМИЈА – БИТОЛА.....	122
Роберт МИХАЈЛОВСКИ ПРИЛОЗИ ЗА УБИКАЦИЈАТА НА СРЕДНОВЕКОВНИТЕ КРЕПОСТИ НА ПЕЛАГОНИЈА И БИТОЛА.....	130
Бранислав РИСТЕСКИ СЛОВЕНСКИ НАОДИ ОД РАНИОТ И ПОЛНИОТ СРЕДЕН ВЕК ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.....	138
Душко ТЕМЕЛКОСКИ СОБРАНИЕ - БУЛЕВТЕРИОН ВО СТИБЕРА.....	152
Александар МИТКОСКИ НОВИ СОЗНАНИЈА ЗА ЕНЕОЛИТОТ ВО ПРИЛЕПСКИОТ ДЕЛ НА ПЕЛАГОНИЈА И МАРИОВО.....	163
Гоце ВЕЉАНОСКИ ИСЧЕЗНАТИ СЕЛА ВО ДОЛНА КОПАЧКА.....	180
Оливера МАКРИЕВСКА ВОДЕНИ СИСТЕМИ – ИНОВАТИВНИ МЕТОДИ ЗА ЧИСТЕЊЕ НА СЛИКАНИ ПОВРШНИНИ ВО КОНЗЕРВАЦИЈАТА И РЕСТАВРАЦИЈА.....	189
Соња Стрезоска ВЕЉАНОВСКА ОДГЛАСОТ НА СТРАНСКИОТ ПЕЧАТ НА ПОЛИТИЧКАТА КРИЗА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА 2014-2016 ГОДИНА.....	207
Биљана ТЕМЕЛКОСКА ИЗЛОЖБЕНА ДЕЈНОСТ НА Н.У. ЗАВОД И МУЗЕЈ - ПРИЛЕП.....	227

903.22(497.774)“653“

Слободан СТОЈКОСКИ²¹³**СРЕДНОВЕКОВНО КОПЈЕ ОД ЈЕНИ ЦАМИЈА - БИТОЛА**

Апстракт: Во овој труд е презентирани еден од позначајните наоди пронајдени во рамки на археолошкото истражување извршено во 2008 г. во Уметничката галерија Јени џамија - Битола. Извршен е увид на контекстот на пронаоѓањето на артефактот, направен е опис, класификација како и датирање според типолошките карактеристики.

Клучни зборови: археологија, копје, среден век, оружје, Јени џамија, Битола

Вовед

Убикацијата на средновековна Битола отсекогаш била нерешена загатка на македонската археологија и историја, но со текот на новите истражувања работите стануваат појасни и се појавува нова светлина која може да ја прикаже вистината за градот Битола во периодот од VI век сè до XIV век, односно освојувањето на градот од страна на османлиите. Еден од локалитетите кои се од големо значење како дел од мозаикот на средновековна Битола е и локалитетот Уметничка галерија Јени џамија - Битола. Локалитетот се наоѓа во центарот на градот Битола, на десната страна на реката Драгор, покрај некогашниот Пекмез пазар. На север се наоѓа Безистенот, а на Североисток Исак џамија²¹⁴, археолошки локалитети со докажана стратиграфија и богати културни хоризонти.

Археолошките ископувања во Јени џамија најпрво започнуваат во 2003 г. во рамките на проектот на Институтот за старословенска култура во Прилеп: „Убикација на средновековна Битола“ со кој раководел д-р Томе Јанакиевски.²¹⁵ Се продолжува со систематски истражувања во 2004 и 2005 год. Од страна на НУ Завод и музеј - Битола и Гордана Филиповска Лазаревска.²¹⁶

По позитивните резултати, т.е. откривањето на средновековна црква под Јени џамија, во 2008 година се продолжува со систематски ископувања и притоа се отворени три нови квадранти Б,В и Г прилагодени на побарувањата во сооднос со просторот за работа во внатрешноста на самата џамија. Индиции за да се одбере просторот за истражување во 2008

²¹³ Археолог-кустос, НУ Завод и музеј -Битола

²¹⁴ Филиповска 1993

²¹⁵ Јанакиевски 2003, 90

²¹⁶ Филиповска, МАП, Скопје 2008

година, беа остатоците од гакониконот и јужниот сид на црквата откриени во Кв.А, во 2004 и 2005 година. Јужниот сид се следеше во квадрантот „Б“, лоциран во западниот агол на главната просторија, додека во тремот во источниот агол (квадрант „В“,) се очекуваше да се открие централниот олтар, а во северниот агол на тремот (квадрант Г) северниот брод од најстарите фази на црквата.²¹⁷

Средновековно копје од Јени цамија-Битола

Копјето претставува едно од најстарите оружја на светот, а се појавува некаде околу 3 милениум п.н.е. Користено е како нападно оружје и во пешадијата и во коњаницата, а кај некои војски задржано е и до дваесеттиот век, пред сè како парадно оружје. Денеска како оружје за лов сè уште се користи само од некои примитивни племиња.

Како средновековно оружје тоа претставува едно од најкористените оружја, пред сè затоа што било поедноставно за правење од мечот и полесно за користење од лакот. Материјалните остатоци и пишаните извори ни кажуваат дека и овде тоа било едно од најкористените, а, се разбира, тука се и ликовните извори. На многу црковни фрески можеме да го видиме копјето и дури и да правиме некои разлики. Историјата и историските сведоштва кажуваат дека копјето било главно оружје кај Словените²¹⁸ и дека тие го користеле уште од почетокот на б.в. како главно средство за борба. Словените уште од 6.-7.в. војувале вооружени со две-три копја. Ова се случува поради леснотијата на копјата и поради тоа што било лесно да се ракува со нив, што се гледа од фактот дека византиските полководци истото им го препорачувале на своите војници.

Од средновековните наоди од оружје копјето е меѓу најчестите, па така направени се истражувања од повеќе научници, кои се обидуваат да направат класификација и издвојување на видовите на копја. Од Македонија вредно за спомнување е копјето пронајдено во Просек. Тоа е изработено од квалитетен метал, а се смета дека е по потекло од Германија. На тулеот бил додаден систем од надолжни и спирално навиткани железни шипки за зајакнување на составот на тулеот и дрвената дршка. Според овие елементи, се работи за тешко копје наменето за пробивање на оклоп во галоп. Надолжните ребра напред биле свиени под прав агол, формирајќи бразници за длабочината на убодот. Тие го спречувале пронизувањето на жртвата и овозможување удар што го туркал противникот од коњ. Се смета дека копјето во Просек е донесено од некој германски наемник во 13 или 14 век.²¹⁹

²¹⁷ Филиповска, Извештај, Битола 2008

²¹⁸ Кирпичников 1966, 6

²¹⁹ Чаусидис 1987, 171-196

Средновековното копје било проучувано од Ј.Петерсен, А. Н. Кирпичников, Н.Е.Бранденбур, А.В.Арциховски, М. Илехоца, и други научници со настојувања за проучување на формата и намената на разните видови копја и нивна класификација.

Во рамките на археолошките истражувања во Уметничката галерија Јени џамија - Битола во 2008 год., на 14.08.2008 г. при ископувањето на квадрантот Б на длабочина од 307 см од реперната точка (на прагот меѓу тремот и наосот на Јени џамија) на растојание од 230 см мерено од Ј/И профил и 300 цм од Ј/З профил, односно на 3.20 м од СИ сид на наосот на џамијата и на 3.90 см од СЗ сид на наосот на џамијата се пронајде врв од метално копје.²²⁰ Перото е во облик на пик, има пресек на сплескан ромб, а тулецот има конусоидна форма.

Копјето е пронајдено покрај јужниот сид на сакралниот објект вкопано во самиот слој на користење, односно нивото на дворното место третиот културен хоризонт на локалитетот Јени џамија, во релативно неконтминирана средина. Слојот е определен 11 век до 15, според остатоците од керамика како и неколку пронајдени артефакти. Интактоста е утврдена со постоењето на подно ниво под слоевите на гробовите кои некаде го пробиваат, но пробивање на локацијата на пронаоѓање на копјето не е забележана, а и со тоа е откриено и самото дворно ниво надворешно од објектот. Датација на културниот хоризонт ни дава и печатот со допојасна претстава на св. Ѓорѓи со штит и копје кој е пронајден во стратиграфски особености²²¹ малку поразлични од копјето, односно е доста повисоко и во слој со поголем број на вкопувања, најмногу од гробови. Печатот припаѓал на Геори Манганес и е датиран во втората половина на XI век.²²²

Според формата и димензиите на копјето пронајдено во Св. Ѓорѓи - Јени џамија користејќи ја класификацијата на А.Н.Кирпичников, можеме да го класифицираме во типот V, односно пик копје со ромбоиден пресек.²²³

При попречното сечење на оваа форма се добива ромб или квадрат, и затоа во класификацијата, покрај називот тип V, може да се нарече и „пик“, кој најпрво се појавува во Средна и Источна Европа во периодот на „Големата преселба на народите“²²⁴.

²²⁰ Филиповска, Извештај, Битола 2008

²²¹ Извадок од теренски дневник на Јени џамија 21.07.2008: На 3,10 м растојание мерено од С-З сид и на 2,35 м. од Ј-З сид на џамијата на длабочина 2,30 м пронајден е оловен печат, на аверсот допојасна претстава на св. Ѓорѓи, во десната рака држи исправено копје во левата рака свиткана во лакот држи кружен штит, на реверсот има текст со грчки букви во 4-5 редови.

²²² Милејковски 2016

²²³ Кирпичников 1966, 16

²²⁴ Гарашанин-Ковачевиќ, 1966, 39-45

Во почетокот на ова копје тоа било типично за азискиот коњаник, но потоа започнува да се применува и во европските земји-соседи на т.н. степски земји (на пр. Бугарија). Нема никакви причини „пикот“ да се претставува како номадско оружје, поради фактот што неговата застапеност е огромна и во „неномадските земји“, каде особено популарни биле “лесните пикови”.

Во текот на 10 и 11 век пикот бил основна форма на копје, а по степенот на распространетост ги зазема првите места, веднаш по продолженото триаголно копје.²²⁵ Во 12 и 13 век ниту еден вид копје не успеал да му се приближи на пикот во однос на неговата распространетост, а со тоа и масовното користење. Во пред малку споменатиот период пиковите ја сочинуваат половината од вкупно сите наоди. Пикот во предмонголското време имал толку совршена форма што истата се задржала до доцното средновековие. Острицата и перото се смалува до 1 см, а тулецот се раширува кон крајот 3,5 см.²²⁶

Постои огромна сличност на домонголската форма со онаа од 17. век. Очигледно, и двете форми биле родени од едни исти фактори, односно активизација на коњаничката тактика и борба, и засилувањето на заштитните облеку. Пикот бил сметан за доста квалитетно оружје, затоа и бил често употребуван во битките, а како негова најголема цел е пробивањето на металните заштитни облеку, оклопи, што, всушност, е цел остварлива од два типа копја: пикот и продолженото - триаголно. Во сите земји каде што е користен пикот, тој е користен како оружје, наоружување на коњаницата, а неговото распротранување на голем број на територии е сврзано со ставањето на акцент на коњаницата во битките. Во 12. век коњаничките одреди најверојатно се вооружувале исклучиво со копја, и тоа пикови. Ова се потврдува (во Русија) со пронајдените копја во курганите.²²⁷ Имено, во секое погребување од 12. до 13. век на воин коњаник, покрај самиот воин и неговиот коњ е ставано и копјето, што, всушност, во вакви случаи на погребувања било неизбежен атрибут.

Поголемиот случај на пронајдени копја се во населените места, поточно во градовите. Во погребалните јами копјата обично се поставуваат паралелно со погребаниот, покрај десната рака. Било поставувано со шилецот покрај главата, а должината најчесто била колку висината на самиот воин.

Во 12. век во Русија и Западна Европа се забележува поделба на копјата на коњанички и пешадиски, а тоа како тие се делат на овој начин зависело од фактот на кој род на војската ѝ припаѓале.

²²⁵Кирпичников 1966, 16

²²⁶Ibid.

²²⁷Кирпичников 1966, 17

Пиковите како копја биле многу добри и тоа многу подобри од сите други останати видови на копја, а особено биле подобри во пробивањето на заштитната облека кај кавалеријата и воопшто во пробивањето на заштитната облека на воинот на било кој род војска. Во Западна Европа пикот проникнува малку порано, од 12.-13. век. Во скандинавските земји се појавува во епохата на Викинзите кога, всушност, постоеле, но биле многу ретки. Во Англија постоеле копја слични на пикот и се совпаѓаат со руските примероци и со времето на своето постоење, т.е. 12.-13.век.

Во Карпатскиот басен, покрај останатите видови, се откриени голем број на „пик“ копја. Мартин Хусар извршил поконцизни анализи и формирана е поинаква класификација од таа на Кирпичников, па нашето копје предмет на оваа статија влегува во типот АА²²⁸. Типот АА на просторот на Карпатскиот басен и Европа се појавува со доаѓањето на Аварите. Според димензиите копјето од Јени џамија припаѓа на типолошката група од 10-11в., со максимална ширина на листот 2.55 см и максимална ширина на тулеот од 3.40 см.²²⁹

Како констатација на досега изнесеното можеме да востановиме дека копјето пронајдено при археолошките ископувања во Јени џамија - Битола, односно во рамките на сакралниот објект-црква во внатрешноста на Јени џамија претставува артефакт од средновековниот период кој бил користен за одбрана на локалните воени сили во рамките на средновековната населба. Еден пронајден артефакт некогаш може да не значи ништо, но во вистинскиот контекст може да биде отворена книга кон минатото. Според типолошките карактеристики, како и стратиграфските услови во кои е пронајдено може да го датираме од 10 до 12 век. Типот на копјето укажува на тоа дека е од југоисточно евроазиско потекло и дека можело да се користи и од пешадијата и коњаницата. Неговите маневарски способности, како и прилагодувањето кон воениот технолошки напредок му овозможило да биде едно од најкористените копја на своето време на овие простори.

Summary

This text is about a medieval spearhead found at the excavation site of Jeni Mosque-Bitola. The spearhead is from iron and it has a spaded blade with a rhombus section and a round socket. Accordingly to the typology presented from A.N. Kirpicnikov and M.Husar we can date it from the X to the XII cent. Stratigraphy conditions in situ only confirm these dates. The type of the spear shows that it's from an Euro-Asian origin and it could be used by both infantry

²²⁸Husar 2014,16

²²⁹Ibid., 20

and cavalry. It's maneuverable abilities and the adaptation to the military technological progress enabled it to be one of the most used spears in its time and in this area.

Библиографија

Гарашанин-Ковачевиќ 1966 - Grašanin M., Kovačević J. , Arheološki nalazi u Jugoslaviji Beograd 1966

Јанакиевски 2003- Јанакиевски Томе, Убикација на Средновековна Битола, Битола 2003

Кирпичников 1966- КИРПИЧНИКОВА. Н.
ДРЕВНЕРУССКОЕОРУЖИЕВыпуск второй, КОПЬЯ, СУЛИЦЫ,
БОЕВЫЕ ТОПОРЫ,БУЛАВЫ, КИСТЕНИ, IX-XIIIвв.,Москва 1966

Филиповска 1993- Филиповска Лазаровска Гордана, Аница Ѓорѓиевска
Истражувања кај Исак Џамија - Шехерезада, Битола, Macedoniae acta
archaeologica,бр.14, Скопје 1993-1995

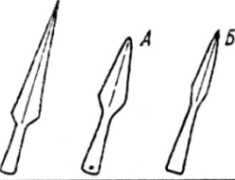
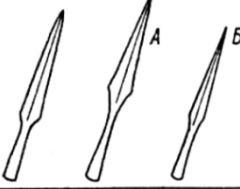
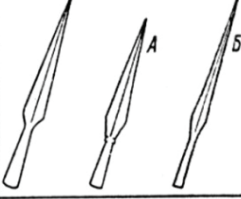

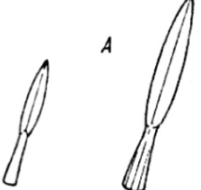

Филиповска МАП Скопје 2008 – Филиповска Лазаровска Гордана,
Македонски археолошки преглед „Јени џамија во Битола / Гордана
Филиповска - Лазаровска, Скопје 2008

Филиповска Извештај Битола 2008- Филиповска Лазаревска Гордана,
„Извештај од истражувањата на Јени џамија“ Битола 2008

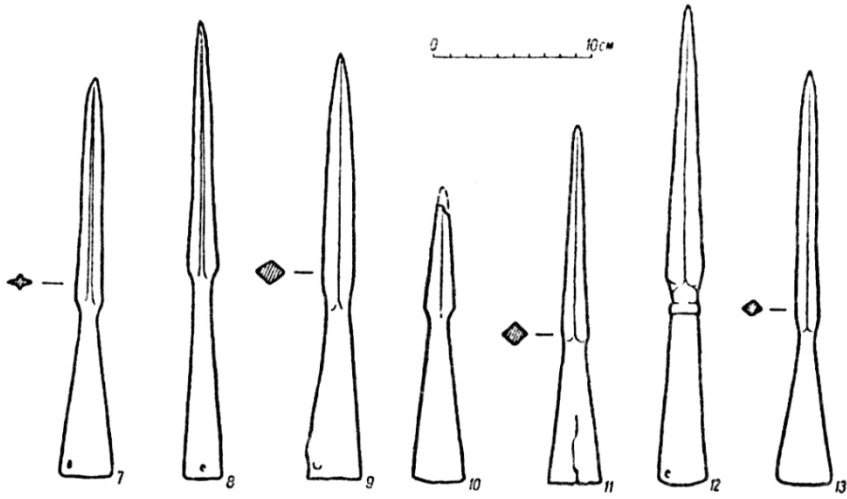
Михајловски 2016- Mihajlovski Robert, CIRCULATION OF BYZANTINE
LEAD SEALS AS A CONTRIBUTION TO THE LOCATION OF
MEDIEVAL BITOLA, „Ниш и Византија“ XIV, Ниш 2016г.

Husar 2014 – HusárMartin, Žrdovo-bodné zbrane včasného stredoveku
v'Karpatskej kotline1. Diel, Typológia a'jej vyhodnotenie, Nitra 2014

Чаусидис 1987 – Чаусидис Никос, Средновековни наоди од Просек,
Годишен зборник на Филозофскиот факултет, 14 (40), Скопје 1987, 171-
196

дата типов	IX - наг. XI вв.	XI - XII вв.	XII - XIII вв.
I		 <p data-bbox="651 390 752 428">Только XI в.</p>	
II			
III			
IV			
V			
VI		 <p data-bbox="651 1313 752 1342">Только XI в.</p>	
VII			

Сл. 1 Типови копја според А.Н. Кирпичников

Сл.2. Тип V според А.Н. Кирпичников

Сл. 3 Коцјето од Јени џамија-Битола